

Ana Z. Huber*

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
Katedra za iberijske studije

KONCEPT MASE U DELU *POBUNA MASA HOSEA ORTEGE I GASETA*[±]

Originalni naučni rad
UDK 821.134.2-31.09 Ortega y Gasset J.
351.754.1
343.343
<https://doi.org/10.18485/kkonline.2025.16.16.7>

Cilj ovog rada jeste definisanje i analiza koncepta mase koji Hose Ortega i Gaset predlaže u delu *Pobuna masa* (1930). Polazimo od hipoteze da je za španskog mislioca kategorija mase prvenstveno kvalitativna, duhovna, a ne kvantitativna, materijalna, te je stoga akcenat na čoveku-masi kao tipu ličnosti. Tumačićemo njegov pojam odabranih manjina, kao i pojmove izuzetnosti, uzornosti i poslušnosti i istorijske svesti. Sagledaćemo šta prema Ortegi i Gasetu predstavlja pobuna masa, kakve su se to promene dogodile u masi da je poželela da zauzme pozicije elite i kako je do pobune došlo. Upoređićemo ključne stavove Ortege i Gasete iznete u *Pobuni masa* sa ključnim stavovima Gistava Le Bona iz *Psihologije gomile* (1895), Sigmunda Frojda iz *Masovne psihologije i analize ega* (1921) i Elijasa Kanetija iz *Mase i moći* (1960). Služićemo se komparativnom, kao i induktivnom i deduktivnom metodom i metodom analize i sinteze.

Ključne reči: masa, elita, Ortega i Gaset, *Pobuna masa*, čovek-masa.

1. Uvod

Španski filozof, književnik, novinar i pravnik Hose Ortega i Gaset (José Ortega y Gasset, 1883-1955) pripada dvema značajnim generacijama španskih intelektualaca – *Generaciji 1898* i *Generaciji 1914*¹. U svojim delima obrađivao je antropološke, filozofske, sociološke, psihološke i politikološke teme, imajući u vidu pre svega ideje za prevazilaženje krize španske državnosti² nakon sloma kolonijalne moći krajem XIX veka, kada je izgubljena poslednja španska kolonija Kuba. Iznosio je teorijske predloge kako bi bilo moguće podići Španiju na nivo slobodne, demokratske države, u kojoj bi svaki čovek bio socijalno i ekonomski obezbeđen i prosvেćen (Atanasijević, 2013: 162). Neke od njegovih ključnih ideja jesu vitalni razum (raciovitalizam), autentičnost, život kao projekat, perspektivizam, istorijski razum (Abeljan, 2008; Atanasijević, 2013; Todorović, 2020).

U mladosti socijalista, a kasnije konzervativac, Ortega i Gaset zastupao je tradicionalistički, elitistički pogled na društveni poredak. Jedno od dela koje najbolje oslikava njegovu viziju društva i države jeste *Pobuna masa* (*La rebelión de las masas*,

*Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: anahuber9295@gmail.com.

[±] Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog rada na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gde je autorka bila angažovana kao stipendistkinja Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ *Generaciju 1914* činili su filozofi i književnici koji su se delimično odvojili od ideja *Generacije 1898* (Unamuno, Baroha, Ganivet), a nisu se približili avangardnoj *Generaciji 1927* (Garsija Lorka, Alberti, Aleiksandre). Pored Ortege i Gasete, predstavnici su i Gabrijel Miro, Ramon Peres de Ajala, Manuel Asanja.

² Ortega i Gaset (2013: 59) ističe upravo Sredozemlje kao region u kom su mase preuzele vođstvo.

1930). U ovom delu Ortege i Gaset polazi od premise da postoji prirodna nejednakost među ljudima (Indić, 1985: 70).

Delo *Pobuna masa* nastaje u turbulentnom periodu kako španske, tako i celokupne evropske istorije. Sam Ortega i Gaset navodi da je savremeno doba (XX vek) razdoblje ubrzanja (Ortega i Gaset, 2013: 7). Dvadesete godine u Španiji obeležila je diktatura generala Migela Prima de Rivere³, a u Evropi, pre svega Italiji, Nemačkoj i Rusiji, stvaranje masovnih pokreta, od kojih Ortega i Gaset izdvaja sindikalizam i fašizam. Upravo je nastanak masovnih pokreta, a iz njih i totalitarnih režima, poslužio španskom autoru kao praktični primer delovanja masa kao kvantitativne, organske celine, i čoveka-mase kao kvalitativne, duhovno-intelektualne kategorije.

Odnos mase i elite i proces formiranja društvenih masa zanimali su mnoge proučavao⁴ pre Ortege i Gaset, te u tom smislu njegovo aristokratsko viđenje društva ne predstavlja veliku novinu. Još se Platon u *Državi* zalagao za uređenje u kom bi filozofi predvodili državu, a prosečna većina ih poslušno sledila. Potom su se pitanjima društvenog uređenja bavili francuski enciklopedisti, poput Rusoa i Monteskjea, da bi sveobuhvatnu formulaciji teorije elita dali Italijani Gaetano Moska i Vilfredo Pareto u svojim delima sa kraja XIX veka. To je doba u kom se začinje elitistički pristup u političkoj sociologiji, po kome se društvo kao politička zajednica deli na elitu koja vlada i masu kojom se vlada (Pavlović, 2011: 9). Pre Moske i Pareta o moći mase piše francuski psiholog i sociolog Gistav Le Bon u čuvenom delu *Psihologija gomile*⁵ (1895). Godine 1921, Sigmund Frojd objavljuje delo *Psihologija mase i analiza ega*, u kom objašnjava fenomen delovanja pojedinca u masi sa stanovišta psihoanalize, pre svega pomoću pojma *libida*. U nastavku rada, upoređićemo ključne stavove Ortege i Gaset iznete u *Pobuni masa* sa ključnim stavovima Le Bona i Frojda.

Cilj ovog rada jeste definisanje i analiza koncepta mase koji Ortega i Gaset predlaže u delu *Pobuna masa*. Polazimo od hipoteze da je za španskog mislioca kategorija mase prvenstveno kvalitativna, duhovna, a ne kvantitativna, materijalna. Ovakav pristup inovativan je u odnosu na prethodne autore, koji su masu percipirali mahom kao kvantitativni socijalni fenomen. Tumačićemo Gasetov pojam odabranih manjina (*minorías*

³ Ortega i Gaset bio je protivnik ovog diktatorskog režima bliskog fašizmu, ali je isto tako bio i antikomunista i zalagao se za pasivnu revoluciju (Atanasijević, 2013, García González, 2017: 10; Hil Pećaroman, 2003). Dao je podršku formiranju Druge republike 1931, a tokom Španskog građanskog rata odlazi u egzil (Sweetser, 1972: 28, 29).

⁴ Među teoretičare mase u okviru različitih disciplina spadaju i: Robert Mihels, Emil Dirkem, Georg Zimej, Gabrijel Tard, Vilfred Bijon, Leopold fon Vize, Maks Šeler, Vilijam Makdugal, Karl Manhajm, Vilhelm Rajh, Jozef Šumpeter, Hana Arent, Herbert Markuze, Vilijam Kornhauzer, Čarls Rajt Mils, Rejmon Aron, Serž Moskovisi, Ričard Hamilton i drugi (Indić, 1985; Ovejero Bernal, 2001; Pavlović, 2011; Stanković, 2020; Tomić, 2003; Zlatar, 2003).

⁵ Neki autori koriste pojmove *masa* i *gomila* kao sinonime, dok neki pak prave razliku u stepenu modernizacijskog i urbanog razvoja: masa odgovara urbanizovanijim društvima (Zlatar, 2003: 28)

selectas), kao i pojmove izuzetnosti, uzornosti (*ejemplaridad*) i poslušnosti, sklonosti učenju (*docilidad*) i istorijske svesti⁶. Sagledaćemo šta prema Ortegi i Gasetu predstavlja pobuna masa, kakve su se to promene dogodile u masi da je poželela da zauzme pozicije elite i kako je do pobune došlo. Na kraju ćemo u kratkim crtama uporediti učenje Ortege i Gasete sa teorijom mase jednog kasnijeg autora – Elijasa Kanetija, koji se masom bavi u delu *Masa i moć* (1960). Služićemo se komparativnom, kao i induktivnom i deduktivnom metodom i metodom analize i sinteze. U zaključku ćemo izneti ključne elemente teorije masa i elita Ortege i Gasete i dati završne dokaze u korist početne hipoteze.

2. Masa i elita prema Ortegi i Gasetu

Glavni doprinos i inovativnost pristupa Ortege i Gasete u proučavanju masa i elita sastoji se u tome što je masu percipirao prvenstveno kao kvalitativnu, a ne kvantitativnu kategoriju (Indić, 1985: 80). Čovek-masa (*el hombre-masa*) zapravo predstavlja psihički sklop, odnosno mentalnu predispoziciju da se duhovno pripada masi, da se bude prosečan. To je tip ljudi koji ne teži nikakvim višim duhovnim ciljevima, ne bavi se samousavršavanjem, ne postavlja pred sebe uzvišene zadatke. Čovek-masa dominira u savremenom društvu i donosi ključne odluke.

Masa i elita kod Ortege i Gasete nisu političke niti klasne, već antropološke, duhovne kategorije, tipovi ličnosti. Među pripadnicima svih političkih i ekonomskih klasa ima predstavnika i duhovne mase (ljudi-masa) i duhovne elite (izuzetnih manjina). Gasetov konzervativni pristup ogleda se u tome što ističe da je veća verovatnoća da se među društvenom aristokratijom nađe i duhovna aristokratija (elita), ali da je ona isto tako zastupljena i među proletarijatom ili srednjom klasom. Doduše, Ortega i Gaset zamera intelektualcima da se i u njihovim redovima sve češće nalaze prosečni ljudi-masa, odnosno pseudointelektualci. Dok je društvo aristokratsko, ono je zaista društvo; kada se dearistokratizuje, obeskičmenjava, prestaje da bude društvo (Indić, 1985: 73; Indić, 2013: 195; Sweetser, 1972: 83).

Španski filozof dalje navodi da je za njega plemstvo (aristokratija) „sinonim života provedenog u radu i stalnom ulaganju napora da čovek prevazilazi samog sebe“ (Ortega i Gaset, 2013: 70, 71). Takav plemeniti život u suprotnosti je sa učmalim, statičnim životom masa, koje ne teže nikakvom ličnom razvoju. Ovde Ortega i Gaset (2013: 71) jasno

⁶ Ovaj pojam Ortega i Gaset preuzima od Diltaja i Hajdegera (Herrera Guido, 2005: 148). Pojam čoveka-mase prisutan je i kod Hajdegera (*Massenmensch*) (Indić, 2013: 195). Ortega i Gaset se školovao u Lajpcigu, Berlinu i Marburgu (Abeljan, 2008: 590, 591; Sweetser, 1972: 12). Španski mislilac bio je veliki poznavalac germanske kulture, nauke i tradicije, što se vidi po uticajima koje je poprimio od Ničea, Špenglera, Huserla, Koena, i tako sintetizovao špansku i germansku misao (Indić, 2013; Muñoz López, 2013).

potcrtava da je njegov koncept mase kvalitativan, a ne kvantitativan: „tu vrstu ljudi ne nazivamo masom po tome što je tako mnogobrojna, već stoga što je troma“.

Ortega i Gaset čoveka-masu opisuje kao „oblik homogenosti“⁷ koji pretili da proguta raznovrsnost evropskih naroda i širi se s kraja na kraj Evrope. Dolazak masa do potpune društvene moći predstavlja za njega oblik savremene evropske krize. Suštinski problem, u kom se spajaju kvalitativna i kvantitativna dimenzija, jeste okupljanje ljudi-mase u ogromne gomile (sociološke mase, po rečima Maldonado-Denisa) i njihova okupacija mesta koja su ranije pripadala samo elitama. Takvo stanje mnoštva postaje dominantno nakon Prvog svetskog rata. „Nema više pravih protagonista: tu je samo hor“, navodi Ortega i Gaset (2013: 34). To nije prva takva kriza u istoriji, ali jeste najmasovnija i najopasnija.

Kroz analizu i pomno čitanje *Pobune masa*, može se zapaziti niz ključnih osobina čoveka-mase. Te osobine, kao i sam nastanak čoveka-mase, posledica su društveno-političkih okolnosti u kojima većina Evropljana živi od kraja XVIII veka, a naročito posle niza revolucija 1848. godine. To su sledeće osobine:

- širenje prohteva i povećanje apetita „bez plemenitosti koja obavezuje - *snob*“;
- nezahvalnost prema onom što je dato i shvatanje života kao izobilja;
- otpor prema autoritetu⁸ i želja da se dođe na mesta koja pripadaju eliti;
- samodovoljnost, neupitanost i zatvorenost;
- unutrašnji osećaj nadmoći;
- nametanje sopstvene prosečnosti i prostaštva kao opšteprihvaćenog modela življenja;
- nedoraslost složenim izazovima svog vremena;
- primitivizam, koji se ogleda u izjednačavanju prirode i civilizacije;
- nezahvalno korišćenje nauke;
- delimična stručnost u veoma uskim oblastima, što se očituje u specijalizovanosti naučnih disciplina;
- sklonost linčovanju, naročito onih koji su izuzetni pa se razlikuju od mase;
- sklonost birokratizaciji i politizaciji života, gde je na prvom mestu država, a ne društvo.

Sve ove osobine detaljno ćemo razmotriti i analizirati kroz rad.

Devetnaesti vek bio je vek izobilja i civilizacijskog napretka, koji je vremenom doveo do preobilja. Upravo je to preobilje uljuljkalo čoveka-masu i dalo mu osećaj nadmoći.

⁷ Homogenost je jednaka Le Bonovom i Frojdovom izjednačavanju individua u masi kolektivno nesvesnim dejstvom.

⁸ U delu *Beskičmena Španija* ovakvo stanje označeno je kao *aristofobija* (Ortega y Gasset, 2021: 38).

Čovek-masa duguje lagodnost svog položaja dvema značajnim tekovinama XIX veka: liberalnoj demokratiji i tehnici, koje su dovele do stvaranja kolektivism⁹. Međutim, zloupotreba ovih tekovina dovela je do neumerenog povećanja prohteva čoveka-mase. Ortega i Gaset čoveka-masu naziva „zadovoljnim gospodičićem“, „razmaženkom“ i „detetom ljudske istorije“, koje je sve dobilo na gotovo i smatra da mu sve prirodno pripada. On je ujedno varvarin i sličan je naslednom aristokrati, odnosno pripadnik je generacije koja ništa ne mora da stekne sama, već samo uživa u blagodetima onoga što su prethodnici stvorili. Život čoveka-mase je neautentičan, lišen svakog smisla i napora. On leluja bez oslonca i svemu pristupa površno (Ortega i Gaset, 2013: 99). Čovek elite je stvaralac i umetnik, čovek-masa nije (Todorović, 2020: 234, 235). S druge strane, Le Bon i Frojd smatraju da je i duša mase sposobna za genijalna dostignuća, čiji su primeri jezik i folklor (Frojd, 2006: 144).

Napretku masa najviše je doprinela demografska eksplozija u Evropi XIX veka, ekonomski razvoj i dostupnost obrazovanja širem krugu ljudi. Tako se nivo života u Evropi podigao i ujednačio za različite društvene grupe, ali je to podizanje donelo niz duhovno-intelektualnih, suštinskih problema, prema mišljenju Ortege i Gaset. Danas bismo mogli da se zapitamo šta ima loše u podizanju nivoa života i kojim slojevima društva to ne odgovara.

Prema Ortegi i Gasetu, prosečnost i psihologija razmaženog deteta kod čoveka-mase ogleda se u tome što on ne može da shvati koliko su genijalne napore morali da ulože njegovi preci, izuzetni pojedinci, kako bi on danas imao sve nadohvat ruke. On uzima zdravo za gotovo društvenu i tehničku savršenost sveta koji ga okružuje i smatra da mu on rođenjem pripada. Tako su do savršenstva dovedene sfere života u XIX veku postale izvor razmaženosti i bahatosti masa, koje te tekovine civilizacije izjednačavaju sa prirodnim proizvodom (Ortega i Gaset, 2013: 83). Čovek-masa veruje da su priroda i civilizacija jednako primitivni, pa se i on sam pretvara u primitivca (Ortega i Gaset, 2013: 88). To poistovećivanje civilizacije i prirode kom su mase sklone dovodi ih u situaciju da misle samo na sopstveno blagostanje, ne osećajući obavezu da čuvaju izvore tog blagostanja. Ortega i Gaset navodi slikovit primer: „U pobunama izazvanim oskudicom mase obično traže hleba, a sredstvo kojem obično pribegavaju da ostvare svoj cilj je – uništavanje pekara“ (Ortega i Gaset, 2013: 67). Čovek-masa ne shvata da iza njegovog komfora stoje izuzetni pojedinci i da taj komfor može i da nestane.

⁹ Inđić (2013: 196) smatra da je za Ortegu i Gasetu socijalizacija jednaka dezindividualizaciji i da je to princip koji odgovara čoveku-masi, ali ne i duhovnom aristokrati.

U svom prethodnom delu *Beskičmena Španija*¹⁰ (*España invertebrada*, 1921) Ortega i Gaset je kosmopolitski ukazivao na okretanje evropskim vrednostima kao put za izlaz Španije iz duboke krize. Međutim, u *Pobuni masa* navodi: „Ustajao vazduh u jednoj zemlji ranije se mogao provetriti otvaranjem prozora prema susednim zemljama. Sad takve mogućnosti nemamo jer je i u drugim zemljama podjednako zagušljivo kao u našoj” (Ortega i Gaset, 2013: 10). Dalje u knjizi vidljivo je da je jedan od uzroka opšte „zagušljivosti” dominacija čoveka-mase.

Prema Ortega i Gasetu, prava, „dobra, normalna” masa, trebalo bi da bude svesna svog inferiornog položaja u odnosu na intelektualne elite i da ih poslušno sledi. Ona bi trebalo da poznaje „svoju ulogu u jednoj zdravoj društvenoj dinamici” (Ortega i Gaset, 2013: 37). Svet bi trebalo da obuhvata jedinstvo mase i manjine. Samo bi takvo socijalno ustrojstvo donelo boljitak čitavom društvu. Međutim, pobunjene mase pretenduju da nametnu i ozakone svoju prosečnost, preuzimaju uloge koje su nekada pripadale izuzetnim manjinama (uključujući i političku vlast) i tako uspostavljaju stanje *hiperdemokratije*, u kom je čitav svet masa. Takva društvena nivelacija klasa predstavlja jedan od vidova pobune masa (Abeljan, 2008: 606). Kada masa deluje po svom, ona zapravo ustaje protiv svoje sudbine i tako diže pobunu (Ortega i Gaset, 2013: 106). Kao što mase nemaju leaderske sposobnosti, tako su i uzroci njihove pobune izvan njihove volje i one ih ne razumeju (García González, 2017: 16). Ortega i Gaset je oštar protivnik ovog stanja, te se zalaže za stari, individualni liberalizam i aristokratsko tumačenje istorije. On smatra da je ideal demokratije bila vladavina naroda, odnosno svake jedinice. Međutim, kako je taj ideal postao sastavni deo stvarnosti, on prestaje da bude ideal (Ortega i Gaset, 2013: 42). Kao glavnu devijaciju savremene mase, španski mislilac ističe to što se u čoveku-masi mešaju pomenuta „normalna” masa i pravi plemić, pripadnik izuzetne manjine. Masa je kvalitativno, intelektualno ostala na nivou „normalne” mase, ali su je hiperdemokratske istorijske okolnosti navele da se oseća kao pripadnik elite. Tako se čovek-masa, prepušten sam sebi u izobilju, zatvorio u sebe, što je dovelo do njegove neposlušnosti u odnosu na manjine (Ortega i Gaset, 2013: 71).

Samodovoljnost čoveka-mase ogleda se u njegovom stavu da njegovo, odnosno savremeno doba vredni više od svih prošlih vremena i da njegov život ima veću težinu od života svih ljudi u istoriji, što mu daje lažni osećaj ispunjenosti (Ortega i Gaset, 2013: 51, 56). Masa je svesna da može mnogo da ostvari zahvaljujući izobilju u kom živi, ali ne zna

¹⁰ U ovom delu javljaju se još neke teze koje su razrađene u *Pobuni masa*: neophodnost saradnje između mase i izuzetnih pojedinaca, značaj suzbijanja rasta direktnih akcija, povezanost mase i diktature. Ortega i Gaset ovde takođe pominje odsustvo najboljih pojedinaca i nesposobnost naroda da sledi elite. Kamason Linasero (Camazón Linacero, 2015: 33, 211) navodi da se začeci Gasetove elitističke teorije mogu naći još u jednom pismu iz 1907. godine i da je takvo viđenje inspirisano nemačkim društvom.

šta da ostvari. Taj spoj prepotencije i nesigurnosti, koja se prikriva nametanjem proseka karakterišu čoveka-masu (Indić, 1985: 85). Međutim, Ortega i Gaset pred „normalnu“ masu stavlja težak zadatak. On smatra da bi masa prepoznala izuzetne manjine kada bi one to zaista bile, kada bi imale moć privlačnosti svojstvenu najsavršenijima, i prepustila se njihovom vođstvu (Indić, 1985: 74; Maldonado-Denis, 1961: 688). Tu se nameće pitanje: kada bi masa bila toliko sposobna da realno sagleda sebe i svoje mesto u društvu i prepozna izuzetnost u drugima, da li bi to onda bila masa ili takođe nekakva uzorna, izuzetna grupa sklona aristokratskoj introspekciji? Ovu dilemu Ortega i Gaset ne rešava.

Nametanje sopstvene prosečnosti kao imperativa za celo društvo jedna je od ključnih odlika čoveka-mase. Kako navodi Ortega i Gaset (2013: 69, 74), čovek-masa smatra da je dobro sve što u sebi zatiče: mišljenja, apetiti, sklonosti, ukusi, te on uspostavlja pravo na prostotu i prosečnost. Njega, za razliku od čoveka-elite, ne pokreće unutrašnja težnja za samousavršavanjem i prevazilaženjem visokih ciljeva. Čovek-masa je zadovoljan svojom prosečnošću jer je smatra savršenom. On ne oseća nikakvu upitanost povodom sopstvene celovitosti. Iako poseduje određene intelektualne sposobnosti, ne ume adekvatno da ih upotrebi, pa se zatvara u sebe. Ortega i Gaset (2013: 75) smatra da u takvoj sredini, lišenoj reda i poretka, nema ni kulture. Tako započinje epoha varvarstva u Evropi, čija su okosnica pobune masa. Masu ne zanimaju načela civilizacije, a uspela je da se dokopa vladajućih pozicija – to je tragedija savremenog doba prema Gasetovom mišljenju. Sa vladavinom masa nastupa epoha sveopšteg uproščavanja (Indić, 1985: 88).

Među praktične manifestacije pobune masa Ortega i Gaset ubraja nastanak masovnih pokreta – sindikalizma i fašizma¹¹. On tvrdi da se pod okriljem ovih pokreta „prvi put javlja tip čoveka koji neće da daje razloge i nema potrebe da bude u pravu, već koji je jednostavno rešen da nametne svoje mišljenje“ (Ortega i Gaset, 2013: 76). Ortega i Gaset (2013: 77) vidi veliku opasnost i pretnju u jačanju i daljem omasovljavanju ovakvih pokreta, pre svega zbog njihove težnje da ukinu diskusiju i dijalog i tako vrate Evropu u stadijum varvarske zajednice. Duhovna zatvorenost ne nudi masi drugi izlaz osim *neposredne akcije*, pojma koji Ortega i Gaset dovodi u vezu sa masom i revolucionarnim pokretima. Oni koji ne umeju da misle i diskutuju oslanjaju se na silu, na kojoj počivaju i revolucionarne akcije. Direktna akcija je, prema Ortegi i Gasetu, jedini način na koji masa može da deluje u javnom životu ukoliko se odrekne svoje normalne uloge i to se ponavlja kroz istoriju. Najočitiiji primer je Francuska buržoaska revolucija, koju tumači izrazito

¹¹ Najdirektnija je kritika fašizma zbog Musolinijeve otvorene etatizacije kao načela fašističke ideologije (Ortega i Gaset, 2013: 111).

negativno¹². Ipak, španski filozof priznaje da pobuna masa može da predstavlja korak ka društvenoj organizaciji „kojoj nema ravne“, ali da može doneti i katastrofu (Ortega i Gaset, 2013: 80). U *Pobuni masa* on ističe daleko više negativnih strana jačanja čoveka-mase.

Pored sindikalizma i fašizma, Ortega i Gaset se osvrće i na pojavu boljševizma. On sve ove pokrete smatra anahronim i antiistorijskim i tvrdi da su to tipični pokreti čoveka-mase, „predvođeni [...] vanvremenim ljudima bez dugog sećanja, bez istorijske svesti“ (Ortega i Gaset, 2013: 90). Za španskog filozofa ovo su primitivni pokreti bez budućnosti, anahroni po tome što recikliraju već mnogo puta istrošene revolucionarne ideje (Ortega i Gaset, 2013: 91).

Masa prema Ortega i Gasetu ne preza od ostrakizma. Ona ne prihvata nikakvu opoziciju, stoga i ukida diskusiju kao duhovnu civilizacijsku tekovinu. Ne želi da živi sa onima koji joj ne pripadaju i „na smrt mrzi sve što joj ne pripada“ (Ortega i Gaset, 2013: 79). Takva mržnja potiče od zatvorenosti mase i njenog spuštanja na varvarski nivo, na kom ne postoji želja i volja za suživotom sa drugima i drugačijima. U vreme vladavine mase nasilje postaje norma delovanja (Ortega i Gaset, 2013: 107).

Nauka je jedna od oblasti koja je, prema Ortega i Gasetu, najviše pretrpela sa usponom čoveka-mase. On ističe da masa priznaje i divi se samo empirijskim naukama (jer je jedan od uzroka uspona mase i tehničko-naučno eksperimentisanje), dok filozofiju smatra bespotrebnom. Masi su fizičko-hemijske nauke potrebne kako ne bi zanemoćala, dok filozofija nema nikakvog dodira sa čovekom-masom (Ortega i Gaset, 2013: 85, 86). Španski mislilac zaključuje da duh mase vlada i među savremenim naučnicima iz oblasti eksperimentalnih nauka i da su stoga i oni sami čovek-masa, čak prototip ovakve ličnosti (Ortega i Gaset, 2013: 102).

Naučna specijalizovanost novog doba za Ortega i Gasetu predstavlja besmisleno usitnjavanje. Naučnici iz generacije u generaciju sve više sužavaju polja delovanja i zatvaraju se u ograničena područja rada (Ortega i Gaset, 2013: 102). Takav odnos prema nauci može dovesti do njenog suštinskog gušenja (Atanasijević, 2013: 174). Čovek-masa nipodaštava želju za celokupnošću znanja i prepotentno je naziva diletantizmom. Takva nauka je odraz savremenog čoveka-mase i funkcioniše po njegovoj meri. Ortega i Gaset (2013: 104) ovakve intelektualce naziva *mudracima-nezalicama* jer se prema temama koje ne poznaju odnose drsko i samouvereno. Ovi ljudi-masa ne priznaju nikakav autoritet i uvereni su u sopstvenu nadmoć u svim oblastima. Nemaju moral niti osećaj dužnosti prema nekome ili nečemu (Ortega i Gaset, 2013: 159).

¹² Promene koje je donela Francuska revolucija Ortega i Gaset ubraja među krivce za uspon masa u društvu. Te promene izobličavaju liberalizam i dovode do demokratije (Indić, 2013: 196). Negativno tumačenje daje i Le Bon.

Mišljenje čoveka-mase zasniva se na opštim mestima, rasprostranjenim mahom putem masovnih medija, i kada dođe u priliku, čovek-masa takvo mišljenje nameće metodom direktne akcije (Atanasijević, 2013: 170). Inđić (2013: 187) smatra da do izrazitog omasovljavanja dolazi u doba društvenih kriza. Odabrane manjine gube agilnost u rešavanju nadolazećih problema, a mase suvereno preuzimaju vodeću ulogu, najviše zbog nedostatka svesti o sopstvenim ograničenjima.

Savremeni čovek-masa duhovno je nedorastao težini problema svoje epohe. Za Ortegu i Gaset, Evropa posle Prvog svetskog rata predstavlja složeno polje za rešavanje mnogobrojnih nedovršenih konflikata. Po njegovom mišljenju, osnovna tragedija civilizacije leži u tome što nedostaje pameti za rešavanje kompleksnih problema (Ortega i Gaset, 2013: 88). Nedostatak istorijske svesti i znanja o prošlim vremenima sprečavaju čovek-masu da izbegne već počinjene greške (Ortega i Gaset, 2013: 89). Evropi su potrebni istinski savremeni ljudi, dobri poznavaoци istorije, koji se odupiru svim varvarskim i primitivnim tendencijama. Da je svet aristokratski ustrojen, onako kako predlaže i priželjkuje Ortega i Gaset, takvih poteškoća ne bi bilo.

Ortega i Gaset posebno skreće pažnju na opasnost od etatizacije života, odnosno *podržavljenja* društva i svih drugih sfera života. Savremena država je za ovog filozofa jedna od opasnosti savremenog doba (Ortega i Gaset, 2013: 107). On smatra da država jača nauštrb društva i postaje „čudovišna mašina koja čudovišno funkcioniše“ (Ortega i Gaset, 2013: 108, 109). Ortega i Gaset posebno ističe da je vidno jačanje država karakteristika demokratskog uređenja, dok aristokratsko uređenje više uvažava društvo kao kategoriju. Za njega je država omiljena tvorevina čoveka-mase jer poništava istorijsku spontanost i predstavlja anonimnu silu, baš kakva je i masa (Ortega i Gaset, 2013: 109). Druge posledice etatizacije jesu birokratizacija i militarizacija društva. Doba vladavine masa je doba opšte politizacije (Inđić, 1985: 90). Ortega i Gaset (2013: 111) u tome vidi paradoks: društvo stvara državu kako bi živelo bolje, a potom se država nametne i društvo počinje da živi za nju. Za njega je etatizacija normirana direktna akcija, koju čovek-masa uspostavlja u svojoj vladavini.

Za Ortegu i Gasetu postoje i narodi-mase (*pueblos-masa*) i na njih gleda sa nipodaštavanjem, gotovo šovinistički. On tvrdi da je smešno kako mali narodi pokušavaju da pariraju Evropi i najavljuju promene (Ortega i Gaset, 2013: 119).

Hose Ortega i Gaset u *Pobuni masa* otvara mnoga pitanja koja su i danas izuzetno aktuelna: veze jezika i naroda, osobenosti španskog karaktera, evropska dekadencija, nacionalizam malih naroda, da li je vlast slika naroda, da li je moguća i održiva ujedinjena Evropa, kakve pozicije moći zauzimaju Sjedinjene Američke Države, iskazujući pritom izrazit

evropocentrizam. Ipak, suština ovog dela odnosi se na definisanje i analizu čoveka-mase, dominantnog tipa ličnosti u XX veku.

3. Ortega i Gaset i drugi teoretičari mase

Za većinu teoretičara mase zajednička je dihotomija na individualno i socijalno ponašanje. Učestao je stav da je socijalno biće intelektualno inferiornije od individualnog, ali da masa može biti moralno superiornija od individue (Frojd, 2006: 139; Gutiérrez Gutiérrez, 2017: 101). To stanovište zastupaju Frojd i Kaneti. Ortega i Gaset je potpuno na strani odbrane individualizma. Frojd smatra da su mase moralno znatno superiornije u odnosu na individu, dok Ortega i Gaset zastupa mišljenje da su mase nemoralne i sklone linčovanju drugog i drugačijeg. Za njega je moral individualno pitanje koje zavisi od vitalnog osećaja za uzorno delovanje (Gutiérrez Gutiérrez, 2017: 107). Le Bon takođe smatra da je duša mase nasilna, divlja i primitivna i da se masi nikako ne sme dozvoliti da zauzme mesto vođe.

Prema Le Bonu, odlike gomile okupljene oko neke ideje su: odsustvo racionalnosti i kritičkog rezonovanja, gubitak statusa subjekta (*efekat zaraze*), prosečnost, dominacija vođe, odsustvo odgovornosti, zadobijanje identiteta i snage u okviru grupe. Sve ove osobine Frojd (2006: 150) podvodi pod kategorije *intenzifikacije afekata* i *sputavanja mišljenja*. Mase imaju moć razaranja i sposobnost akcije, ali ne i mišljenja (Le Bon, 2019: 16, 17). Prema Le Bonu, njihova suprotnost su intelektualne aristokrate. Psihološka gomila kao celina ima drugačija svojstva (*kolektivnu dušu*) nego činoci gomile ponaosob, te se zato u njoj isto ponašaju pripadnici različitih društvenih slojeva, a vođa nije izuzetna, već često granična ličnost. Frojd pak smatra da su individua i masa slični, te u tom smislu individualna i socijalna psihologija izučavaju identične mehanizme (Frojd, 2006: 129). Frojdova psihologija mase zapravo proučava pojedinca kao pripadnika šire grupe.

Gistav Le Bon pretežno ukazuje na svojstva ljudske prirode koja utiču na njegovo destruktivno ponašanje u gomili. Njegova analiza je deskriptivna (Tomić, 2003: 99) i ne traži objašnjenje za novonastale osobine. Ortega i Gaset pak smatra društveno štetnom pojavom to što masa potiskuje elitu i daje neku vrstu preskriptivnih smernica kako bi dobro ustrojeno društvo trebalo da izgleda. Ipak, Le Bonova „era“ masa slična je slici društva Ortege i Gaset u kom dominira pobunjeni čovek-masa. Ortega i Gaset, za razliku od Le Bona, predlaže duhovnu i moralnu reformu Evrope, koju bi predvodili intelektualci na visini zadatka, sposobni za političko vođstvo i razumnu upotrebu tehnike (Gutiérrez Gutiérrez, 2017: 124). Takođe, Ortega i Gaset čoveka-masu iz psihološke pretvara u antropološku kategoriju, čija je glavna mana nedostatak autorefleksije o individualnom životu (Muñoz

López, 2013: 47-53). Frojd odlazi najdalje u analizi i ispituje uzroke duševnih promena koje pojedinac doživljava u masi (Frojd, 2006: 150).

Dok Le Bon i Frojd insistiraju na *kolektivnoj duši*, odnosno *kolektivnom nesvesnom*¹³, Ortega i Gaset ne uvodi takve kategorije. Za njega čovek-masa nema nikakvu svest i upravo je to ono što ga čini prosečnim i prostim. Interpretacija vođe se takođe drastično razlikuje kod španskog filozofa. On smatra da je masa starija od vođe, odnosno da se ne okuplja oko pojedinca, već postoji i nezavisno od njega. Pravi vođa masa treba da bude autentičan čovek aristokratskog duha, ali se usled pobune masa to ne dešava i vođa je takođe čovek-masa, i to uglavnom najgori među masom, takozvani *demagog* (Lorente Martínez, 2014: 20). Primer za to je uspeh masovnih pokreta. Kod Le Bona i Frojda, vođa ima posebnu auru (*prestizh, harizmu*) i pritom se, kod Frojda, simbolički poistovećuje sa ocem. Za Frojda je Le Bonov opis aure vođe pojednostavljen i nedovoljno utemeljen (Lorente Martínez, 2014: 11). Kategorija vođe dobija veliki značaj u Frojdovoj teoriji. Vođa, prema psihoanalitičkom tumačenju, ima sebe na mestu ideala ega i želi da i masa ima njega na mestu ideala ega, odnosno da vođa kao objekat identifikacije zauzme mesto ideala ega (Frojd, 2006: 177). Takav odnos sličan je hipnozi. Frojd smatra da kolektivna duša ne postoji, odnosno da ne može imati drugačije karakteristike od individualne duše. Čovek je u masi isto tako vođen *libidinoznim nagonima* kao i u intimnom životu. Frojdova masa svojom strukturom omogućava pojedincu da se oslobodi potisnutih nagona (Tomić, 2003: 99).

Frojd u svom delu polazi od pretpostavke da emocionalne veze (*libido*)¹⁴ čine suštinu duše mase (Frojd, 2006: 154). Sila koja masu drži na okupu zapravo je *eros*, a pojedinci u masi odustaju od sopstvenih svojstava i podležu sugestiji mase iz afektivnih razloga. Sve mase su po svojoj strukturi libidinozne (Frojd, 2006: 157). Zbog te dvostruke afektivnosti – prema vođi i prema ostalim članovima mase – pojedinac u masi je neslobodan. Mase su za Frojda trajne i stabilne društvene strukture, poput crkve i vojske, u kojima individua provodi život (Frojd, 2006: 144). Ovakav pristup predstavlja veliku novinu u proučavanju mase. Zanimljivo je da Frojd uopšte ne pominje pojam elite, te je njegovo proučavanje mase lišeno sociopolitičke dimenzije. Za Ortegu i Gasetu je ta dihotomija temelj društvene organizacije. Njegov stav prema masama je prezriv, dok je za Frojda masa logičan produkt dejstva urođenih psihičkih mehanizama.

Le Bon i Frojd su saglasni po pitanju zaraze, odnosno sugestibilnosti koja vlada u masi, i procesu identifikacije pripadnika mase međusobno. Ortega i Gaset ne barata ovim

¹³ Ne misli se na Jungov arhetip, već na nesvesno u kolektivnom ponašanju mase (gomile).

¹⁴ Kao i obično u psihoanalizi, Frojd smatra da emocionalne veze zapravo predstavljaju neprijateljske nagone koji su potisnuti i transformisani (sublimisani) u afektivne veze (Frojd, 2006: 185-190). Sve veze na kojima počiva masa imaju prirodu osujećenih nagona (Frojd, 2006: 207).

kategorijama jer su za njega ljudi-masa isti, prosečni i inertni. Identifikacija je za Frojda ključni faktor koji utiče na socijalizaciju, dok je za Ortegu i Gasetu sama socijalizacija korak ka samoukidanju individualnosti (Tomić, 2003: 100, 101). On ne postavlja pitanje drugačijeg ponašanja čoveka u masi, već se bavi samim čovekom-masom i njegovim usponom ka društvenoj moći (Lorente Martínez, 2014: 14). Le Bonova i Frojdova masa svesna je zajedničkog ideala, dok kod Gasetove mase toga nema jer je nastala homogenizacijom.

Učenje Ortege i Gasete i Frojda podudara se u nekoliko tačaka. Proučavanje čoveka-mase sadrži psihološku komponentu tipa ličnosti, zastupljen je koncept izuzetne manjine i vođe, a Frojdova i masa Ortege i Gasete dele osećaj snage i nadmoći. Oba teoretičara prepoznaju dejstvo masovne psihologije u okviru institucija, s tim što Frojd pridaje veći značaj ovoj dimenziji.

Nemački književnik Elias Kaneti može se dovesti u vezu sa Ortegom i Gasetom zbog različitog odnosa prema masi i totalitarnim režimima. Dok Španac masu poistovećuje sa totalitarizmom kao izborom mase, Kaneti smatra da je masa jedini faktor koji može nadvladati totalitarizam (Lorente Martínez, 2014: 44). Kanetijeva masa se, za razliku od Gasetove, formira radi zaštite od straha od smrti¹⁵. U trenutku stvaranja mase, javlja se osećaj pripadnosti, a potom i olakšanja. Kaneti se u tom smislu razlikuje od Le Bona, Frojda i Ortege i Gasete jer njegova masa ima motiv za grupisanje, dok je kod Le Bona i Frojda to grupisanje nesvesno, a kod Ortege i Gasete inherentno tipu ličnosti kakav je čovek-masa. Ortega i Gaset, kao i Le Bon, tvrdi da jednakost mase guši, dok je za Kanetija jednakost faktor koji oslobađa. Zajednička za sva četiri tumačenja mase jeste usmerenost na kratkotrajno i trenutno, kao i nezainteresovanost za intelektualno uzdizanje (kod Kanetija poslednje ne mora da važi).

Ortega i Gaset iznosi u *Pobuni masa* nekoliko teza koje možemo prepoznati kasnije u delu *Gutenbergova galaksija* (1962) Maršala Mekluana. Njegova sintagma *globalno selo* obuhvata i neke od Ortega i Gasetovih stavova: da život današnjeg prosečnog čoveka sadrži život cele planete, da nam preko medija postaje blizu ono što je fizički daleko i prisutno ono što je odsutno¹⁶, da se danas praktično sve može kupiti. U epohi Ortege i Gasete oličenje masovnih medija bili su štampa i film, koji su kod Mekluana zamenjeni televizijom. Španski filozof raspolaganje različitim sredstvima komunikacije smatra jednim od izvora osećaja nadmoći čoveka-mase (Ortega i Gaset, 2013: 55). Neki autori upravo Ortegou i Gasetu označavaju kao preteču proučavanja globalizacije (Camazón Linacero, 2015: 277).

¹⁵ Kanetijeva tipologija mase je znatno složenija, ali smo za potrebe ovog rada istakli tačke koje su zahvalne za poređenje sa Ortegom i Gasetom.

¹⁶ Ksenija Atanasijević (2013: 173) označava ovaj problem kao *ubikvitet*.

Misao Hosea Ortege i Gaset usmerena je antropološki i humanistički, uz želju da filozofija postane realnost (Atanasijević, 2013: 184, 185). Konzervativna je i aristokratska kao i Le Bonova, ali mnogo produbljenije pristupa savremenim društvenim problemima.

4. Zaključak

Hose Ortega i Gaset sa konzervativno-elitističkog stanovišta zastupa tezu da je ključni problem evropskog društva vladavina mediokriteta. Čovek-masa je upravo to – mediokritet, prosečan i prost, ali samodovoljan i samozadovoljan, u tolikoj meri da svoj model ponašanja i delanja nameće kao imperativ. Izlaz iz ove duboke krize moguć je samo kroz korenite reforme, pre svega povratkom pravom intelektualizmu, čiji će nosioci biti autentični ljudi aristokratskog duha. On žali za XIX vekom i aristokratskim društvenim ustrojstvom, a istovremeno ukazuje na izazove nadolazećeg masovnog društva, u kom vodeću ulogu ima čovek-masa. Kao i sve pristalice konzervativnog istorizma, Ortega i Gaset suprotstavlja ideju kontinuiteta revolucionarnoj ideji skoka (Inđić, 1985: 97, 98).

Ortega i Gaset u osnovi ne veruje u demokratiju ni u jednakost među ljudima. On smatra da je jedino normalno da među ljudima postoje velike razlike i da ne bi trebalo ništa preduzimati da se one smanje. To je sasvim suprotno, na primer, marksističkoj tezi o emancipaciji čoveka kao poželjnom istorijskom procesu. Ortega i Gaset veruje da su društvene razlike posledica različitih individualnih sposobnosti, što je delimično tačno, ali je sigurno i da jednom osvojene pozicije omogućavaju određenim grupama da trajno dominiraju nad onima koji nisu zadobili društvenu moć, bez obzira kakvi su im individualni kvaliteti.

Knjiga *Pobuna masa* na početku je dočekanana „na nož“, da bi sa protokom vremena počela da se čini čak trivijalnom jer je postala deo opšteg iskustva (Ayala, 1951: 192). Danas, u XXI veku, neke njene teze zaista zvuče opštepoznato, ali i vrlo aktuelno.

Delo Ortege i Gaset kritikovano je kao ekstremno konzervativno, individualističko i idealističko i nedosledno po pitanju upotrebe pojma mase u psihološkom i sociološkom kontekstu (Inđić, 2013: 196, 197; Maldonado-Denis, 1961: 682; Plaza Quirós, 2013), ali i kao reakcionarno, antidemokratsko, antirevolucionarno, desničarsko, pa i fašističko (Herrera Guido, 2005: 146; Maldonado-Denis, 1961: 680). Maldonado-Denis (1961: 680) kao glavni problem koncepcije Ortege i Gaset ističe to što on svet posmatra onakvim kakav bi trebalo da bude, a ne kakav zaista jeste. S druge strane, priznanje mu se rano uočavanje problema masovnog društva, koji je u XXI veku dobio na aktuelnosti (Inđić, 2013: 199, 200). Njegov doprinos sociologiji mase ogleda se u „usmeravanju istraživanja sa društvene mase na masovno društvo“ (Stanković, 2020: 342).

Delo *Pobuna masa* Hosea Ortege i Gaset predstavlja anatomiju generičkog čoveka (Herrera Guido, 2005: 139), u kojoj španski filozof nalazi priliku i za šira, društveno-politička promišljanja Evrope u turbulentnom XX veku. Španski filozof ukazuje na pojavu da se broj ljudi-mase povećava zbog promene društveno-ekonomskih okolnosti, te suština njihovog uspona nije u istovremenoj fizičkoj, prostornoj brojnosti, već u globalnoj rasprostranjenosti takvog tipa ličnosti. Ortega i Gaset priželjkuje aristokratski liberalizam u širem smislu (Abeljan, 2008: 605; Indić 1985: 72), a ne demokratsko ustrojstvo, ali se zapravo bavi pitanjima koja danas treba da reše mnoga (pseudo)demokratska društva.

Literatura

- Abeljan, H. L. (2008). *Istorija španske misli*. Sremski Karlovci: IK Zorana Stojanovića, 569-572, 589-609.
- Atanasijević, K. (2013). Humanistička misao španskog filozofa Hose Ortege i Gaset. U H. Ortega i Gaset, *Pobuna masa*. (str. 161-186). Čačak: Gradac.
- Ayala, F. (1951). La Sociedad de Masas: Datos primeros para su estudio. *Revista Mexicana de Sociología*, 13 (2), 191-200. doi: <https://doi.org/10.2307/3537927>
- Camazón Linacero, J. P. (2015). *El pensamiento político internacional de Ortega y Gasset en el periodo de entreguerras (1919-1939)*. [Doktorska disertacija, UNED]. Preuzeto sa <http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/tesisuned:GeoHis-Jpcamazon/CAMAZON LINACERO Juan Pablo Tesis.pdf>
- Canetti, E. (1984). *Masa i moć*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Frojd, S. (2006). *Psihologija mase i analiza ega*. Beograd: Fedon, 127-211.
- García González, C. (2017). *El intelectual orteguiano en "La Rebelión de las masas"*. [Diplomski rad, Universitat Autònoma de Barcelona]. Preuzeto sa https://ddd.uab.cat/pub/tfg/2017/179911/Garcia_Cristina.pdf.pdf
- Gutiérrez Gutiérrez, E. (2017). El barbarismo de las masas visto desde la perspectiva de tres "pensadores de lo social": Gustave Le Bon, Georg Simmel y José Ortega y Gasset. *Agora: Papeles de filosofía*, 36 (2), 101-132. Preuzeto sa <https://revistas.usc.gal/index.php/agora/article/view/3452>
- Herrera Guido, R. (2005). Ortega y Gasset: la rebelión de las masas como filosofía de la cultura. *Devenires: revista de filosofía y filosofía de la cultura*, 12, 134-152. Preuzeto sa <https://devenires.umich.mx/devenires/index.php/devenires/article/view/587>

- Hil Pećaroman, H. (2003). Diktatura, republika i građanski rat. U F. Baho Alvares i H. Hil Pećaroman, *Istorija Španije*. (str. 208-228). Beograd: CLIO.
- Le Bon, G. (2019). *Psihologija gomile*. Niš: Talija izdavaštvo.
- Lorente Martínez, O. D. (2014). *Ortega y Canetti: un estudio comparativo para comprender las masas y los totalitarismos en la primera mitad del siglo XX*. [Diplomski rad, Universitat Pompeu Fabra]. Preuzeto sa <https://repositori.upf.edu/handle/10230/24886>
- Indić, T. (1985). *Uspom na masa*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Indić, T. (2013). Ortega, elite i mase. U H. Ortega i Gaset, *Pobuna masa*. (str. 187-200). Čačak: Gradac.
- Maldonado-Denis, M. (1961). Ortega y Gasset and the Theory of the Masses. *The Western Political Quarterly*, 14 (3), 676-690. doi: <https://doi.org/10.2307/444285>
- Mekluan, M. (1973). *Gutenbergova galaksija: civilizacija knjige*. Beograd: Nolit.
- Muñoz López, B. (2013). El pensamiento alemán en la obra de José Ortega y Gasset. *Kobie. Antropología cultural*, 17, 43-54. Preuzeto sa https://www.bizkaia.eus/fitxategiak/04/ondarea/Kobie/PDF/5/Kobie17_Capitulo03.pdf?hash=fd39f6b2c84e82f9e4e5dca0820698c8
- Ortega i Gaset, H. (2013). *Pobuna masa*. Čačak: Gradac.
- Ortega y Gasset, J. (2021). *España invertebrada*. Preuzeto sa <http://juango.es/files/Ortega-Y-Gasset---Espana-Invertebrada.pdf>
- Ovejero Bernal, A. (2001). *La rebelión de las masas 75 años después: el imperio del hombre-masa*. *Revista de Historia de la Psicología*, 22, 447-456. Preuzeto sa <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=208803>
- Pavlović, V. (2011). Teorije elita u političkoj sociologiji klasične i savremene koncepcije. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 5, 9-47. Preuzeto sa <http://test.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/09/FPN-Godisnjak-2011-FINAL-za-sajt.pdf>
- Plaza Quirós, R. (2013). José Ortega y Gasset: ¿rebelión de las masas o corrupción de las élites?. *El Catoblepas*, 136, 1-10. Preuzeto sa [https://www.nodulo.org/ec/2013/n136p10.htm?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+ElCatoblepas+\(El+Catoblepas\)](https://www.nodulo.org/ec/2013/n136p10.htm?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+ElCatoblepas+(El+Catoblepas))
- Stanković, V. (2020). Društvene mase i masovna društva – sličnosti i razlike. *Sociološki pregled*, LIV (2), 338-353. Preuzeto sa <https://scindeks.ceon.rs/Article.aspx?artid=0085-63202002338S>

- Sweetser, W. A. (1972). *The Political Thought of Jose Ortega y Gasset*. [Doktorska disertacija, Louisiana State University]. Preuzeto sa https://digitalcommons.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3372&context=gradscho ol_disstheses
- Todorović, T. (2020). Fantazija i stvaralaštvo u Gasetovoj filozofiji. *Arhe*, XVII (33), 221-242. Preuzeto sa <http://arhe.ff.uns.ac.rs/index.php/arhe/article/view/2298/2311>
- Tomić, Z. (2003). *Komunikologija*. Beograd: Čigoja štampa.
- Zlatar, J. (2003). Pojam i značenje mase u nekim filozofskim, sociološkim i psihološkim teorijama. *Čemu: časopis studenata filozofije*, V (11), 27-42. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/62278>

Summary

THE CONCEPT OF MASS IN *THE REVOLT OF THE MASSES* BY JOSÉ ORTEGA Y GASSET

The purpose of this paper is to define and analyze the concept of mass which is suggested by José Ortega y Gasset in his work *The Revolt of the Masses* (1930). We will depart from the hypothesis that for Ortega y Gasset the mass is essentially qualitative, spiritual category, rather than quantitative, material; furthermore, the emphasis is on the mass-man as a type of personality. We will interpret Ortega y Gasset's concept of selected minorities, as well as the concepts of extraordinary, exemplariness, docility and the consciousness of history. We will elaborate what is, in Ortega y Gasset's opinion, the revolt of the masses, what kind of changes have caused that the mass tends to take over the elite's positions and how the revolt has surged. We will compare the main points of view of Ortega y Gasset, Gustave Le Bon (*Psychology of Crowds*, 1895), Sigmund Freud (*Group Psychology and the Analysis of the Ego*, 1921) and Elias Canetti (*Crowds and Power*, 1960). We will employ comparative, inductive, deductive, analytic and synthetic method.

Keywords: mass, elite, Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses*, mass-man.

Primljeno: 11.11. 2024.

Prihvaćeno: 27. 6. 2025.